

Zenei felkészültsége lehetővé teszi, hogy népdalgyűjtéssel is foglalkozzon. Különösen a kuruckor zenéje és énekei kötik le a figyelmét. Ezenkívül számos, jobbra ismeretlen, régi magyar zenedarabot is felfedezett. Munkatársa volt a *Magyarország vármegyéi és városai* című monográfiásorozatnak.

Első szlovák nyelvű munkája *Turecko-uhorské boje v Severozápadnom Uhorsku* címmel 1897-ben jelent meg. A következő évben *Nové Zámky pod tureckým panstvom 1663—1685* című munkáját Thury J. fordításában *Érsekséjvár a török uralom alatt* címmel Nyitrán adták ki.

A körmői levéltár, mely a mai Szlovákiának leggazdagabb ilyen gyűjteménye, bő alkalmat nyújtott Matunáknak történelmi kutatásai folytatásához. 1928-ban, Körnöcbánya alapításának 600. évfordulója alkalmából jelent meg *Z dejin slobodného a hlavného banského mesta Kremnice* (Körnöcbánya szabad és főbányaváros történetéből) című tanulmánya. Ezután több munkában foglalkozott a szlovák nemzet eredetével és nemzeti jellegével Cyrillel és Metóddal, a szlávok apostolaival. Művei ma már sajnos hozzáférhetetlenek. Legnagyobb részüket a Matica slovenská és a budapesti Széchényi Könyvtár őrzi.

Százaz Pál

A pápai kaszinó történetéről

A pápai Jókai Kör 1984 novemberében, ünnepi ülésen emlékezett meg — a Kaszinó egykori székházában — az egyesület másfél százados jubileumáról. A nemzeti haladást munkáló Kaszinó azonban nem csak a város, hanem a szélesebb közvélemény figyelmére is érdemes.

Széchényi István Nemzeti Kaszinójának 1827. június 10-i megalakulása után nem sokkal a politikai és szellemi változásokra — iskolái, s érett értelmisége révén — fogékony Pápa is felsorakozott az új eszméket, s új közösségi formákat keresők közé. Az Eszterházy-uradalom praefecturális házában — néhány hónappal a pesti megalakulása után — már létrejött egy útkereső, fontolgató és gondolkodó „olvasó egyesület”. Lassan-lassan azonban kinötte a helyét, s a híres Griff fogadóba költözött. 1834. január 6-án pedig — Eszterházy Károly fővédnöksége alatt — száz városi jelentkezővel kimondták a „Casinó”-vá alakulást, megválasztva a vezetőséget és megalkotva az alapszabályokat. A későbbi főigazgatók is az esetek többségében Pápa első emberei, az Esterházyak voltak, akik jelentős anyagi támogatással honorálták a kapott tisztéget. Az egyesület valódi ügyintézője a tagok által választott aligazgató volt, akinek munkáját pénztáros, jegyző, könyvtáros és háznagy segítette.

A Griff fogadó, a Kaszinó első otthona. A fénykép a századforduló idején készült.

Az alapszabályok leglényesebb pontja az egyesület céljának meghatározása volt, amely megfogalmazásban a több mint százéves működés alatt alig változott. A legkorábbi évkönyvekből idézve: „A Pápai Casino-egyesület magányos és részvényes társaság, melynek célja egyesített erővel a közhasznú ismeretek megszerzésére, a művelés és finom társalkodásra módot s alkalmat eszközölni — s így a műveltséget és pallérozódást előmozdítani.” Gondot fordítottak a többségi elv betartására az új határozatok, rendeletek meghozatalát, s új tagok felvételét illetően is. Nagy súlyt helyeztek a tisztesség megőrzésére, s az erkölcsös magatartásra, a közösség jó hírének ápolására. A Kaszinó kapui nyitottak az értelmiség és a polgárság, a katonák, sőt a diákság előtt is. Az önkormányzat egyik biztosítéka az évenként háromszori közgyűlés, a másik pedig a Kaszinó köznaplója, az „Észrevételek Jegyző könyve”, amelybe ki-ki saját belátása szerint beírhatta javaslatait vagy kifogásait.

A székház többször is változott: kétszer is adott helyet a Griff fogadó, szállásadó a Zichy ház is volt, s végül is — a századforduló idején — a Fő u. 2. számú, a 18. században épült, csinos erkélyes házba költözött; de a kaszinói életrend szinte változatlan maradt. A székház szobabecsztása is ezt a célt szolgálta. A legbelső volt a könyvtárszoba, mellette az olvasószoba, emellett az ún. billiárd- és kártyaszoba, s egy nagyterem, ahol a közgyűléseket, összejöveteleket tartották.

A Kaszinó, részvényeseinek tagdíjaiból, s az esetenként rendezett előadások és táncvigalmak jövedelméből nemcsak önmagát tartotta fenn, népszerűsége messzemenően támogatott minden városi sőt nemzeti közcélt. A pesti Nemzeti Színház javára 300 forintot adott, s ugyanakkor a pápai Linzer-Sárközy zenetársulatot évi 100 forintra segítette. De támogatta az egyesület a pesti vakok intézetét, a kisedővíví egyesületet, Kliegl könyvnyomdáját, az Almanach társaságot, a Magyar Akadémiát, a budai Népszínházat, a Kisfaludy Társaságot, s az alföldi inség-sújtotta lakosságát, s természetesen a város minden szociális programját. Igaz, hogy az egyesület ezt a mobilitást nem tudta mindvégig megtartani, részben a történelmi események, részben a fáradtság, kifáradás, részben pedig a századforduló előtt egyre-másra alakuló más egyesületek térhódításai miatt, mégis mindvégig programja maradt a belső tartás mellett, a kitekintés, a felelősségvállalás. A történelmi események, ha fékeztek is a célok megvalósítását, ugyanakkor ihlették is a vállalkozás szellemének nemességére. Ez utóbbi bizonyítéka volt a szabadságharc alatti és utáni idő, sőt a reformkori érlelő idő is.

Persze ehhez megfelelő tehetségű és gondolkodású emberek is kellettek. S ebben a Kaszinó minden korszakában bővebb volt. A nemzeti ébredés idején az akadémikus Tarczy s Stettner professzorok, s az akkori kaszinói főigazgató, Bocsor István a híres református kollégiumi professzor az egyesület vezéregyéniségei. De hogy mit is jelentett ott a Kaszinó-tagok számára az az idő, azt Bocsor Istvánnak, az 50. évi jubileumon, 1884-ben elmondott beszédéből tudjuk igazán megérteni. Ezt mondta akkor, a már öreg tanár — aki az 1852-ben bezárt Kaszinót két éven át kávémérőként működtette, mentette át jobb napokra, s ki fiatalágát is visszaálmodta az emlékezéssel —: „Reformvágyak, szabadelvűség, hazafiság, nemzetiség honosodtak meg falai között, s mindennek a mi honi jólétre vezethettek, szívesen nyújtott támkarokat. Mikor Kossuth tudósításai megérkeztek, mindenikünk egy-egy Demosthenesnek vitatta a honi tárgyakat, s várta reménytelő dagadó kebellet egy jobb jövőnek előjövendését.” Annak ellenére volt ez így, hogy a Kaszinó toborzó és együttartó szándékát nem értve, a polgárság 1837-ben kilépett és új kört alapított. De amit az ész megoldani nem tudott azt elvégezte a történelem. 1848-ban a két kör ismét egyesült, s csak 1867-től vált szét ismét. Az 1848-as újragegyesülésről Bocsor István így emlékezett: „Jött 48 és 49. Szabadság, egyenlőség, testvériség visszhangzott a hazában. A nemzet, mely 789-ben meg sem mozdult, 830-ban csak ébredő szemeit dörzsölte, 48-ban égő vulkánként tört ki, s a társadalom kicsinyjét-nagyját magával rántotta. Lehulltak a társadalomról az osztályokat elválasztó korlátok, s casinonknak most minden ellentétes elemeknek egy korban egységbe olvasztása lőn jelszava.” A kör számos tagja „nemzetőrnek jelentkezett”, a fiatalok pedig „a honvédezekre állottak”.

A szabadság szelleme a Kaszinóban Világos után sem aludt ki. Ennek bizonyossága az „Észrevételek Jegyző Könyvének” egy-egy tanulságos bejegyzése. 1850. március 20-án Martonfalvy Elek kaszinói tag keze írásával javasolja, hogy „A Magyar forradalom napjai, Forradalom férfiai, Forradalmi adattár, Forradalom története, Forradalom titkos levéltára, Magyar Emléklapok, Menekvés Debrecenbe és Eszmeretek Tára c. közérdekű munkák a könyvtár számára meghozassanak.” Szintén Martonfalvy ajánlja: Jókai: Erdély aranykora c. regényét 1851-ben. 1860-ban Baráth Ferenc (volt szabadságharcos honvédtiszt, akkori kollégiumi jogtanár) s Martonfalvy Elek jogász a Bukaresti Magyar Közlöny megrendelését javasolják, hogy hirt vehessenek a romániai magyar testvérek sorsáról.

Ez a politikai érettség, s a nemzet legjobb célkitűzéseivel való azonosulás végigvonul a Kaszinó egész hosszú történetén. Mindig vannak ugyan, akik a Kör arisztokratikus megkísértéseit melengetik, egészen odáig, hogy olykor-olykor már úri kaszinónak is nevezték, de mindig voltak olyanok is, számban is, s érteklben is a többen, akik ragaszkodtak Széchenyi szelleméhez, a műveltség ápolását és terjesztését, s a közérdek támogatását illetően.

Az 1880-as évekig: Bocsor, Stettner, Tarczy, Martonfalvy, Baráth Ferenc, s Kerkápoly Károly (a közigazdász s későbbi miniszter) a legnagyobb egyéniségei a Kaszinónak. A századforduló idején: Fenyvessy Ferenc főispán, Kapossy Lucian kollégiumi tanár, Baranyai Zsigmond ügyvéd, Németh István püspök a legjelesebb tagok. Az I. világháború előtt: Antal Géza (tanár, képviselő, püspök), Kis Ernő (tanár, történész), Borsos István (könyvtáros, tanár), Herz Dávid (festőművész), Gyuráth Ferenc (evangélikus püspök) a kiemelkedő személyiségek. A két háború közötti időben pedig: Horváth Elek (történész), Kőrös Endre (tanár, újságíró), s Földy József (klasszika-filológus) a legnevesebb Kaszinó-tagok.

Ez a szellemi jelleg adott mindig — megújulásra is képesíteni tudó — irányt a változó időkben. Nem

roppantotta meg a XIX. század végén a számos új egyesület (Jókai Kör, a Lloyd, az Alsóvárosi Olvasókör, a Szabad Líceum) megalakulása. Bölcsen tudomásul vette a szellemi verseny új jelenségét. Nem kezdte ki a millennium utáni ellanygulás sem. Talpra állt, s az eredeti célkitűzések vállalását szegte szembe azokkal, akik megelégedtek volna egy játékos körrel is. A két háború közti időnek is voltak szép mozzanatai. Megemlékeztek Petőfi és Jókai (a két volt pápai kollégiumi diák) születési centenáriumairól, 1931-ben a kollégium 400. éves jubileumáról, 1934. november 11-én pedig a százéves Kaszinóról is.

Aztán az új háború, s az utána következő idők viharos szelei kioltották — sok más patinás egyesülettel együtt — a szép hagyományú egyesület szellemi tüzét. Megszűnt a száztiz éves Kaszinó, ahol hajdanán Vörösmarty Mihály, Czuczor Gergely, Erdélyi János, Egressy Gábor, Bajza József, Thaly Kálmán, Prielle Kornélia, Kozma Andor, Ballagi Mór, Szász Károly, Beck Ö. Fülöp, s Sik Sándor volt előadó és vendég. Szellemi hagyatéka azonban közkincs maradt. Forrás és tanulság. Lecke és gondolat. A honismeret egy darabja.

Kövy Zsolt

Források: Horváth Elek—Tóth Endre: Pápa megyei város múltja, jelene és környéke, Pápai 1936. — A Pápai Casino évkönyvei (1844, 1848, 1879, 1885, 1908). — Pápai Hírlap (1908, 1926, 1931, 1934). — Pápai Lapok (1876). — Pápai Közöny (1908). — Pápa és Vidéke (1941). — A Pápai Casino Eszrevételek Jegyző Könyve (1842—1894). — A Pápai Casino vendégkönyve (1837—1914). — Kaposy Lucián: Pápa város egyetemes leírása, Pápa, 1905. — Kaszinói iratok, Pápai Ref. Könyvtár kéziratára.

A bukovinai székelyek letelepítése Bács-Kiskun megyében

Az 1760-as években Moldvába menekült, majd részben Bukovinába került székelyek több mint 160 esztendőn át otthonuknak tekintették új hazájukat. 1941-ben Bukovina német lakosságát a német kormány visszatelepítette Németországba, Észak-Erdély Magyarországhoz való visszacsatolása után pedig újból a magyar határ közvetlen közelébe kerültek. A Hitler-barát Antonescu kormányzat sovinizmusa egyre nagyobb súllyal nehezedett a még ott élő, körülbelül 14 000 főnyi székelysre. Különösen a fiatalok kezdtek egyre nagyobb számban átszökni a határon, de sokan megindultak az idősebb nemzedékből is. Végül is az akkori magyar kormányzat hivatalos állami akció keretében az 1941-ben a visszafoglalt Bácskába telepítette őket.¹

„Előbb úgy beszéltek, hogy Fehér megyébe megyünk, egy gróf felajánlotta a birtokát, amit megparcelláltak nekünk, házakat építünk, falvakat teremtünk — lassan magra vergődünk; ekkor pedig megmondták, hogy immár nem Fehér megye a cél, hanem Bácska, mit a jugoszlávoktól nemrég foglaltak vissza, s nekünk oda kell mennünk más házaiba, más birtokaiiba. Mit tehetünk? Vissza nekünk semmi-féle utunk nem volt. Mentünk hát le, a Bácskába, ahol a magyarok idegenkedése, és a szerbek gyűlölködése vett körül bennünket...” — mesélte Székely Vilmos, később Vaskútra telepedett székely.²

Alig vertek gyökeret új hazájukban, 1944 őszén egyik napról a másikra, menekülésre szólították fel őket. Kalmár Sándor, aki a bácskai Hadikisfalva (ma Alexa Santic) jegyzője volt, leírta, hogy a településen 180 székely család lakott. 1944. október 12-én fél 2-kor az őrszállási rendőr jött a telepre azzal, hogy fél órán belül ki kell üríteni a községet. A lovakat itt a németek pár nappal korábbi meneküléséhez elrekvirálták, így a székelyek kis batyuikkal fejvesztve menekültek.³ Más településeken is hasonló volt a helyzet.

„Az annyit hányattot s a hazához oly hű nép szekérre kapott, s majdnem mindenét hátrahagyva megindult északnak, bizonytalan jövő felé. 40 család Bácskában rekedt, egy töredékük letáborozott három Baja környéki faluban, a zöme azonban átkelt a Dunán, s Bonyhád környékén lett új hazát.”⁴

A székelyek elhelyezéséről az első intézkedés Bács-Bodrog megyében 1945. február 22-én történt, amikor az alispán felhívta a három falu előjáróságát, hogy Vaskút községben mintegy 300 fő, Gara községben mintegy 800 fő és Csátalja községben mintegy 700 fő menekült székely elhelyezéséről kell gondoskodni Totik Károly kiküldött telepfelügyelő közreműködésével.⁵

1945. április 4-én a következőket írta az alispán a belügyminiszternek: „Jelentem, hogy az alsó-bácskai Hadikliget, Hadikszállás, Józseffalva, Bajmok, Andrásfalva, Andrásnépe, Fogadjisten és más

¹Bodor György: Székely honfoglalás I. rész Forrás, 1975. 3. sz. 71—72. old.

²Észak-Bácska... 133. old.

³Bodor György: I.m. 72. old.

⁴Bács-Kiskun megye Levéltára Bajai járás főszofigabirája 1718/45. sz.

⁵B—K—m. L. Bács-Bodrog vármegye alispánja. 188/1945.